

UČENJE TEKBIRA POSLIJE KRATKIH KUR'ANSKIH SURA U PRAKSI SEDAM KIRA'ETSKIH IMAMA – VJERODOSTOJNOST BOŠNJAČKE KIRA'ETSKE TRADICIJE

Alija RAHMAN
alijarahman81@gmail.com
Džamija Kralj Fahd Sarajevo

SAŽETAK: Praksa donošenja *tekbira* pri završecima kratkih kur'anskih sura ima status sunneta. Od sedam kira'etskih imama, ova praksa se osobito pripisuje El-Bezziju i Kunbulu te se zbog toga u literaturi oslovljava kao praksa mekanskih kira'etskih učitelja, preciznije kira'etskog imama Ibn Kesira i njegovih ravija. Nekoliko je hadiskih predaja kojima se argumentira donošenje *tekbira*, a pouzdanom je ocijenjena ona koja seže preko El-Bazzija, ujedno i najpoznatijeg zagovornika ove prakse. Imam Eš-Šatibi je u *El-Hirzu* posvetio značajnu pažnju ovoj tematskoj cjelini oslovljavajući zasebno poglavlje kao *Bab et-tekbir*. Detaljna analiza ovog poglavlja će nam ponuditi uvid u inspirativan govor Eš-Šatibija o vrijednosti zikrullahi općenito, a učenja Kur'ana posebno, potvrditi će i autentičnost prakse učenja *tekbira* poslije kratkih kur'anskih sura, ali i vjerodostojnost osobite bošnjačke kira'etske tradicije vezane za navedenu tematiku.

Ključne riječi: *tekbir, tehlil, tabmid, El-Bezzi, Kunbul, hatma Kur'ana, bošnjačka kira'etska tradicija*

Uvod

Povod prakse učenja *tekbira*¹ nakon kratkih kur'anskih sura² seže još u vrijeme početka spuštanja Objave. Kako je poznato, specifična dionica poslanstva Muhammeda a.s., je faza zastoja ili prekida u objavljivanju. Bio je to mekanskim mušricima povod za podsmijeh i omalovažavanje, što je Poslanika a.s., dovodilo u stanje zbunjenosti i emocionalne potištenosti. Međutim, nakon kratkog perioda,

otpočinje faza kontinuiteta Objave koja je označena u cijelosti objavljivanom surom Ed-Duha. Samo vrijeme objavljivanja kao i značenje ove sure bili su veliko ohrabrenje i podrška

¹ *Tekbir* se izriče sintagmom *Allahu ekber*, uz napomenu da postoji i proširena verzija uz učenje *tehlila* i *tabmida* a koja glasi: *La ilahe illellahu Allahu ekber va lillabil-hamd*, o čemu ćemo također detaljnije govoriti u nastavku rada.

Poslaniku, a.s. Nakon što ju je čuo i primio od Džibrila, a.s., od ushićenja i zadovoljstva je izgovorio *tekbir* te u znak iskazivanja slave i zahvale Uzvišenom Allahu proučio *tehlil* i *tabmid*.

² Prema većinskom mišljenju, kratkim surama se smatraju one od Ed-Duha do En-Nas iako postoje mišljenja da se u njih ubraja i sura El-Lejl, kako ćemo vidjeti u nastavku rada. Nazvane su i *Su'ur hatmil-Kur'an*, jer se od njih nazire završetak kur'anske hatme.

Tragom navedenog, znanstvenici uz učenje *tekbira* nakon kratkih sura, smatraju legitimnom i praksu učenja *tehlila* i *tahmida*. U konačnici, predaje potvrđuju da je Poslanik a.s., zahtijevao i od ashaba, r.a., da nakon proučene sure Ed-Duha ali i svake njene sljedbenice uče *tekbire*. (Al-Qāḍī 2003:830-831) Imam Ebu Amr ed-Dani će kazati: “Znano je da je praksa učenja *tekbira*, osobito kod mekanskih imama, potvrđena i vjerodostojna. Broj prenosilaca te prakse je toliki da dostiže stepen *tevatura*.” (Ad-Dānī, 1428:II, 410) Značajno je napomenuti da su znanstvenici saglasni da *tekbiri* nisu sastavni dio Kur’ana te da je status njihovog učenja poput statusa *isti’aze*.³ Shodno ovom stavu, *tekbiri* nisu pisani niti u jednoj štampi Kur’ana, bilo onoj osmanskoj, medinskoj, šamskoj i sl. Iz perspektive kira’etske nauke, imam El-Ahvezi navodi da su mekanski učitelji kira’eta praksu učenja *tekbira* slijedili prilikom učenja Kur’ana izvan, ali i u toku namaza. U navedenom kontekstu, imam Es-Sehavi je prenio od Ebu Muhammed el-Hasan ibn Muhammed el-Kureši ibn Abdullah el-Kurešija da je ovaj predvodio teravih-namaz u mekanskom haremu. U zadnjoj ramazanskoj noći je završavao kur’ansku hatmu pri čemu je donosio *tekbire* nakon svake sure od Ed-Duha do En-Nas. Po završetku namaza, okrenuo se prema džematu i ugledao imama Ebu Abdullah Muhammed ibn Idris eš-Šafi’ija koji mu se obratio kazavši: “Divno, prema sunnetu si postupio, a još je ljepše kada bi se *tekbiri* nakon kratkih sura učili u sebi (tihu), bilo da se radi o glasnom ili tihom učenju u namazu. A Allah najbolje zna.” (Al-Qāḍī, 2003:831-832) S obzirom na to da su mekanski imami najpoznatiji po ovoj praksi, otuda se ona ponajviše i analizira kroz pravila, principe i specifikume

u njihovoj primjeni. U tom kontekstu, znanstvenici navode konsenzus da je *tekbire* redovito i strogo praktikovao El-Bezzi, dok u vezi Kunbula postoji izvjesno razilaženje. Većina tzv. magrepske kira’etske škole smatra da on nije praktikovao učenje *tekbira*. Druga skupina iste škole i većina znanstvenika iračke škole su na stanovištu da je to redovno činio, dok treća skupina tvrdi da je povremeno praktikovao, ali i izostavljao ovu praksu. Sve navedene razlike su bile povod da imam Eš-Šatibi u *El-Hirzu* pripiše Kunbulu dvostruku praksu. U konačnici, praksu učenja *tekbira* kod El-Bezzija i Kunbula pored predajnog puta *El-Hirza* potvrđuje i predajni put *Et-Tejsira* od imama Ed-Danjija, također sa naznakom dvostruke prakse kod imama Kunbula. Vrijedi naglasiti da je praksa učenja *tekbira* zabilježena i kod drugih kira’etskih imama iako su manje poznati po njenom praktikovanju od imama Meke. (Al-Qāḍī, 2003:832-833) Sa stanovišta pravno-fikske nauke, donošenje *tekbira* je pritrvrđeni sunnet Poslanika, a.s. U tom smislu, El-Bezzi prenosi da mu je imam Šafija rekao: “Ako bi izostavio donošenje *tekbira*, izostavio bi sunnet Allahovog Poslanika a.s.” (Al-Qāḍī, 2003:831) Slijedom kazanog, Ebu Feth ibn Faris ibn Ahmed donosi deciziju da je donošenje *tekbira* legitimna praksa, vjerno prenesena od Poslanika, a.s., ashaba i tabi’ina r.a. Iz perspektive hadiske znanosti, hadis o *tekbiru* koji prenosi imam El-Bezzi od Ikrime ibn Sulejmana je zabilježio imam El-Hakim u *Mustedreku* ustvrdivši da je vjerodostojnog lanca prenosilaca i kao takav je dostatan za potvrdu ove prakse. Međutim, znanstvenici su analizirali i druge hadise i predaje koji se vežu za ovu temu. U tom smislu, oni navode da je hadis koji bilježi imam El-Hakim sa istom formom i značenjem prenesen i preko drugih prenosilaca uz ocjenu da je riječ o *mevkuf* predanju čiji lanac prenosilaca ne doseže dalje od Ibn Abbasa i Mudžahida. U konačnici, eksperti hadiske nauke tvrde da

postoji i nekolicina hadisa drugačije forme sa prenosnim nizovima koji također ne dosežu do Poslanika a.s., ali koji dodatno pojačavaju tezu o učenju *tekbira*.

Babut-Tekbir / Poglavlje o tekbiru

وَلَا تَعُدُّ رَوْضَ الدَّاكِرِينَ فَتُسَجَّلَا رَوَى
الْقَلْبِ ذِكْرُ اللَّهِ فَاسْتَسْقِ مُقْبِلًا
وَمَا مِثْلُهُ لِلْعَبِيدِ حِصْنًا وَمَوْئِلًا وَأَثَرَ عَنِ
الْأَثَارِ مَثْرَةً عَذْبِهِ
وَلَا عَمَلٌ أَنْجَى لَهُ مِنْ عَذَابِهِ عَدَاةَ الْحَزَا
مِنْ ذِكْرِهِ مُتَّقِبًا
(Aš-Šatībī, 2007:90)

U navedenim stihovima imam Eš-Šatibi znakovito i stilski prefinjeno govori o vrijednosti *zikrullah* općenito.

Analiza: *Zikrullah* je piće žednih duša i srdaca, želi kazati imam Eš-Šatibi. U slobodnijoj analizi navedenih stihova i komentara na njih, možemo ustvrditi da ovakvo izražavanje znači tvrdnju da je *zikrullah* put do *kurbeta*, blizine, i *hadreta*, prisutnosti s Uzvišenim Hakkom čija je posljedica stanje opijenosti Njime Uzvišenim. *Zikrullah* je “sveto piće” koje služi za višedimenzionalna duhovna napajanja. Tim napajanjima se duše osvjetljavaju najuzvišenijim plamovima koji se svakim gutljajem “svetog pića” u valovima spuštaju na srdašca željna visina i spoznaja. Krajnja konsekvenca je obuzetost i opijenost tijela, duha i uma Uzvišenim Hakkom te duboka kontemplacija o Njegovom djelovanju i kreaciji. Intenzitet opijenosti se mjeri prema intenzitetu i kontinuitetu *zikrullah*a, a opet od toga zavisi intenzitet usmjerenosti prema Hakku Uzvišenom. Stoga Eš-Šatibi nudi i savjete kako zadobijene svjetlosti sačuvati od bljedila i utrnuća. On veli da je potrebna ustrajnost i budnost te okruženje koje će biti konstantni podsticaj na putu *zikrullah*a. Potrebno je društvo ašika u *zikrullah* koje ćemo naći na kružocima – *halkama zikra*. S njima će se rasplamsati vjetrovi i iskre aška kada plamovi počnu

³ O učenju *isti’aze* vidi: Alija Rahman, “Al-Isti’āḍah i basmalah u teorijskom nauku i praktičnoj primjeni sedam mutawātir kira’eta”, *Novi muallim*, br. 88, Udruženje ilmijje Islamske zajednice u BiH, 2021, str. 44-51.

gubiti snagu i sjaj. Uz sve navedeno, srčani sjaj stečen svetim plamovima *zibrullaha* valja čuvati zaklonom od onih koji su prema *zibrullahu* nemarni. Zapravo, navedeni stihovi su aluzija na hadise Poslanika, a.s., o vrijednosti sjećanja na Uzvišenog, bilo da se radi o učenju Kur'ana ili pak drugim vidovima *zibrullaha* poput spominjanja Hakka Njegovim plemenitim imenima i sl. Jedan od tih hadisa je i onaj *kudsi* koji bilježe imami Buharija i Muslim, u kojem Muhammed, a.s., prenosi da je Uzvišeni rekao: "Ja sam s Mojim robom kada misli o Meni i s njim sam kada Me spomene. Ako Me spomene u tišini, i Ja njega tako spomenem, ako Me spomene u društvu, Ja njega spomenem u odabranijem društvu od društva u kojem je on Mene spomenuo." Također, imam Et-Tirmizi bilježi hadis u kojem stoji: "Ako biste prošli pored džennetskih bašča, napojite se. Upitaše prisutni: koje su to džennetske bašče, o Allahov Poslaniče? Reče: To su halke *zibrullaha*." (Al-Qāḍī, 2006: 312-313)

Može se kazati da je upravo ovaj hadisi-šerif inspiracija Eš-Šatibiju za tvrdnju da je *zibrullah* "sveto piće" srdaca. Piće kojim se dostižu tajne skrivene tjelesima i materiji. Pa iako je Džennet prema zakonitostima ovoga svijeta tajna za tjelesna osjetila, duše i srca kao tajne Uzvišenog Hakka su ti kojima džennetski mirisi i onostrane zanositosti mogu biti razotkrivane. Dakle, srca i duše su jedino kapacitirani za primanje viših spoznaja. Hadiska kontekstualizacija džennetskih bašči sa *zibrullahom* potvrđuje da je on ključ za ove uzvišene spoznaje i duboke uviđaje ljudskih duša čiji opet intenzitet i kvalitet zavisi od konstantnosti, iskrenosti i posvećenosti istom.

Nadalje, u hadisu koji bilježi imam Muslim, Poslanik a.s., veli: "Kada god bi ljudi sjeli i spominjali Allaha, u tom trenutku bi ih okružili meleki, obasula Njegova milost i On bi ih spomenuo u društvu onih koji su kod Njega." U konačnici, poslanička a.s., instrukcija je da se zikir Allaha čini što je moguće više i češće. Imam Eš-Šatibi nadalje *zibrullah* oslovljava

i nasladama ljudskih duša kojima se efektivno obuzdavaju niske požude i stremljenja. *Zibrullah* je, također, čvrsta i pouzdana veza između roba i Rabba. Štit je to od kazne i kušnji oba svijeta, shodno hadisu koji bilježi imam El-Bejheki u kojem stoji: "*Zibrullah* je najbolje djelo koje čovjeka štiti od Allahove srdžbe i kazne." (Al-Qāḍī, 2006:312-313)

Zanimljivo je pitanje – zašto je imam Eš-Šatibi govor o *zibrullahu* smjestio u poglavlje o *tekbirima* kao jednom od posljednjih u *El-Hirzu*?! Može se kazati da je simbolika u sljedećem:

- Pisanje *El-Hirza* je Eš-Šatibijeva plovidba kira'etskim čitanjima, a time i Kur'anom od njegovog početka do kraja. To je svojevrsna "velika" hatma Kur'ana, naročiti *zibrullah* s jedne, dok su *tekbiri* simbol slavlja i radosti s druge strane. Otuda imam Eš-Šatibi s mnogo simbolike i osjećaja za stil smješta govor o *zibrullahu* u poglavlje čijom razradom kao da naslućuje donošenje *tekbira*, iskazujući radost zbog ustrajnosti u *hirzanskoj* hatmi, tom naročitom i svojevrsnom *zibrullahu*.
- Po uzoru na 35. ajet sure El-Ahzab u kojem se kao kruna svih pobožnosti navodi mnogostruki i česti *zibrullah*, imam Eš-Šatibi kao da ukazuje da je pisanje *El-Hirza* dobročinstvo koje po uzoru na spomenuti ajet želi krunisati napomenama o vrijednosti *zibrullaha*, ključući *tekbire* kroz razradu poglavlja o *tekbirima*.

U nastavku, Eš-Šatibi posebno specificira učenje Kur'ana Časnog i zauzetost njegovim proučavanjem kao jednog od najodlikovanijih vidova *zibrullaha*. O tome govore sljedeća dva stiha:

وَمَنْ شَعَلَ الْقُرْآنَ عَنْهُ لِسَانَهُ يَنْتَلِ حَيْرٍ
أَجْرَ الذَّاكِرِينَ مُكَمَّلًا
وَمَا أَفْضَلَ الْأَعْمَالِ إِلَّا أَيْتَانَهُ مَعَ
الْحُتْمِ جَلًّا وَارْتِحَالًا مَوْصَلًا
(Aš-Šatibi, 2007:90)

Analiza: Kome Kur'an bude preokupacija, taj će najljepšim nagradama čašćen biti. Štaviše, ako je veza s Kur'anom takva da čovjeka ne odvraća samo od naslada ovoga svijeta, već ga sputava i od drugih vidova dobročinstava, čak i od drugih vidova *zibrullaha*, njemu je opet posebna nagrada koja *zakirima* i dobročiniteljima sveukupno pripada. Aluzija je ovo na *kudsi hadis* koji bilježi imam Et-Tirmizi u kojem Poslanik a.s., prenoseći govor Uzvišenog Hakka, kaže: "Koga Kur'an obuzme i okupira pa Me njime spominje i traži, dat ću mu najbolje i najviše što se daje onima koji traže i mole." (Al-Qāḍī, 2006:313)

Drugi navedeni stih govori o specifičnom odnosu vjernika prema Kur'anu koji je oličen u njegovom cjeloživotnom i redovnom učenju. Znanstvenici će kazati da je ovaj stih jedan od brojnih u *El-Hirzu* koji dokazuje da stilsko umijeće imama Eš-Šatibija nadilazi uobičajene ljudske kompetencije, već da su odraz izravnog *ilhama* / *nadahmuća* od Uzvišenog Hakka. Naime, ovaj stih sadrži dva znakovita izraza: جَلًّا وَارْتِحَالًا. Izraz وَارْتِحَالًا označava početak, dok جَلًّا označava završetak. Eš-Šatibi ovim izrazima želi potvrditi vlastitu tezu da u najodabranije *zakire* Allaha se ubrajaju oni koji kontinuirano započinju i završavaju hatmu Kur'ana. Hatma Kur'ana je centralni pojam koji se cilja ovim izrazima. U prilog ovoj tvrdnji ide i treći izraz iz stiha a to je riječ *mu'vessala* (مَوْصَلًا). Naime, znano je da izraz *vasl* u teđvidskoj disciplini znači povezivanje ajeta ili sura, uvezivanje jednih s drugima u neisprekidani niz. U konačnici, riječ *mu'vessala* (مَوْصَلًا) se vezuje i za izraz إِلاَّ أَيْتَانَهُ iz istog stiha koji se prema komentatorima odnosi upravo na učenje Kur'ana. Dakle, sve navedene sekvence i entitete u šatibijevskom izričaju ovog stiha ukazuju na vrijednost redosljednog, kontinuiranog i cjeloživotnog učenja hatme Kur'ana, njegovog iščitavanja i proučavanja. Potvrdu ove analize izraza جَلًّا وَارْتِحَالًا nalazimo u hadisu Poslanika, a.s., koji bilježi imam Et-Tirmizi u kojem stoji: "Upitao je neki čovjek

Allahovog Poslanika a.s.: “Koja su djela najdraža Allahu Uzvišenom?” Poslanik a.s., mu odgovori: “El-hallu vel-murtehallu.” Imam Ibn Kutejbe u tumačenju ovog hadisa navodi da *el-hall* označava onoga koji privede kraju učenje hatme Kur’ana. Sa druge strane, *el-murtehall*, prema Ibn Kutejbi, označava onoga koji se nakon završetka opetovano vraća početku Kur’ana, novoj hatmi. Ovo Ibn Kutejbino tumačenje spomenutog hadisa nalazi legitimitet u drugim hadiskim predajama. U jednoj od njih stoji: “Koja su djela najbolja? Bi rečeno: El-hallu vel-murtehallu! A šta je: El-hallu vel-murtehallu? Bi rečeno: To je El-hatimu vel- muftetihu – završavanje i otpočinjanje. (Al-Qādi, 2006:314)

U nastavku Eš-Šatibi analizira pitanje prakse donošenja *tekbira* kod kira’etskih imama Meke. U prvom stihu on kaže:

وَفِيهِ عَنِ الْمَكِّيِّ تَكْبِيرُهُمْ مَعَ الْعَلَمِ
سَخَوَاتِمِ قُرْبِ الْحُتْمِ يُرَوَّى مُسَلَّسًا
(Aš-Šatibi, 2007:90)

Analiza: Od kira’etskih imama Meke je prenesena *muselsel*⁴ predaja prema kojoj učenik treba donositi *tekbire* kod završetka tzv. posljednjih kur’anskih sura. Tako imam El-Bezzi prenosi od Ikrime ibn Sulejmana da je rekao: “Proučio sam Kur’an pred Ismail ibn Abdullah el-Kustantinom pa kada sam došao do sure Ed-Duha, rekao mi je: ‘Donosi *tekbire* nakon svake sure do kraja Kur’ana, jer kada sam ja proučio pred Abdullah ibn Kesir i kada sam došao do sure Ed-Duha, rekao mi je isto.’” El-Bezzi nastavlja pa kaže: “Mene je doista obavijestio Abdullah ibn Kesir da je Kur’an proučio pred Mudzahidom, ovaj pred Ibn Abbasom, a on pred Ubejj ibn K’abom koji je istu praksu zagovarao. Ibn Abbasa je obavijestio Ibn Ka’b da je on proučio pred Poslanikom a.s., te da mu je Resulullah

naredio da nakon sure Ed-Duha pa do kraja Kur’ana poslije svake sure donosi *tekbire*.” Ovu predaju bilježe imami El-Bejheki u *Šu’abul-Imanu* i El-Hakim u *El-Mustedreku*.⁵ (Al-Qādi, 2006:314) Imam Eš-Šatibi riječju *muselsel* podsjeća na stepen vjerodostojnosti ove predaje u hadiskoj nauci, a koja predstavlja opetovano ponavljanje svojstava, postupaka ili osjećanja koji se vežu za prenosioca ili pak za samu predaju. Kao npr. kada uz preneseni tekst hadisa prenosilac donese i opis poput: stavio mi je ruku na ramena i rekao..., ili, nasmijao se nakon što mi je rekao hadis, ili, nakon što sam čuo hadis okrenuo sam se Poslaniku i vidio ga u tom stanju i sl. Ili, kada se u samoj predaji od svakog prenosioca ponavlja identičan izraz. *Muselsel* predaja biva i onda kada se hadis povezuje sa dodatkom prenosioca poput: obavijestio me je, čuo sam, rekao mi je i sl. (Al-Qādi, 2006:314)

إِذَا كَبَّرُوا فِي آخِرِ النَّاسِ أَرَدُوا مَعَ الْحَمْدِ
حَتَّى الْمُفْلِحُونَ تَوَسَّلًا
وَقَالَ بِهِ الْبَرْقِيُّ مِنْ آخِرِ الصُّحُفِ وَبَعْضُ لَهُ
مِنْ آخِرِ اللَّيْلِ وَصَلًّا
(Aš-Šatibi, 2007:90)

Analiza: Prvi stih tretira jednu specifičnu praksu mekanske kira’etske škole. Ponajprije, izrazom *abirin-nasi* se ukazuje na suru kojom se završava učenje *tekbira* ali i momentum kada se oni uče. Ovo je važan detalj koji razotkriva stav imama Eš-Šatibija da se *tekbiri* uče poslije kratkih sura, a ne na njihovim počecima s obzirom na to da postoje izdvojeni i pojedinačni stavovi da ih se uči na počecima kratkih sura. Prvi stih ukazuje da imami Meke i istomišljenici po završetku sure En-Nas prouče *tekbir*, a poslije njega, kako veli autor: *erdefu* tj. nastavljaju sa učenjem sure El-Fatihe i El-Bekare do ajeta koji završava sa *المُفْلِحُونَ*.

(Vidi: *Tirmizijin džami’-sunen*, Tirmizijina zbirka hadisa, Mahmut Karalić, prva knjiga, Zenica, 1999, str. 50)

⁵ Predaja je ocijenjena kao vjerodostojna, o čemu smo govorili na početku našeg rada.

Razlog ovakve prakse je želja da se uz *tekbire* učini i zahvala Uzvišenom na blagodati završetka hatme, a to je najljepše učiniti učenjem sure El-Fatihe. Učenje početka sure El-Bekare ima za cilj podsticaj i ohrabrenje na kontinuirano učenje Kur’ana i nastavak nove hatme, s obzirom na to da se tim ajetima opisuju iskreni i upućeni čija srca, između ostalog, odlučno potvrđuju Kur’an koji Uzvišeni objavljuje Poslaniku a.s. Ova praksa mekanskih imama također govori o značaju kontinuiranog učenja Kur’ana odnosno hatme. Glede ove prakse mekanskih učitelja, neki autori pretpostavljaju mogućnost za novi propis i mogućnost, a to je da ovaj izraz znači i: učenje *tekbira* poslije sure En-Nas, nastavljajući s učenjem El-Fatihe poslije koje se također prouči *tekbir* te nastavi sa učenjem El-Bekare do naznačenog ajeta. Međutim, ovakav stav su odbacili znanstvenici kira’etske nauke naglasivši da se prema konsenzusu *tekbir* ne uči između El-Fatihe i Bekare. (Al-Qādi, 2006:314-315)

Zanimljivo je koliki se trag prakse mekanskih imama nazire upravo u bošnjačkoj kira’etskoj tradiciji. Primjera radi, “poklanjanje” ili završetak hatme Kur’ana, praksa učenja *tekbira* poslije sure En-Nas, a potom i El-Fatihe i El-Bekare do naznačenog ajeta je izravno naslonjena na analizirani nauk mekanske škole. Dakle, autentičnost bošnjačke kira’etske prakse čak i u tanahnim kira’etskim finesama je zaključak koji se nakon iznesenih konstatacija sam po sebi nameće.

Drugi stih ukazuje na suru s kojom se prema znanstvenicima mekanske kira’etske škole započinje učenje *tekbira*. U jednom od prethodnih stihova autor ju je označio kao *قُرْبِ الْحُتْمِ* tj. ona kojom se nazire završetak kur’anske hatme. Iako je navedeni stih po sadržaju kratak, u komentarima nailazimo na opširnije analize iz kojih se deriviraju tri različita stava. U nastavku ćemo upravo ponuditi njegovu detaljniju razradu kroz nekoliko sljedećih tačaka:

- a) Temeljni argument za praksu donošenja *tekbira* kod mekanskih imama, kako smo naveli,

⁴ *Muselsel* je onaj hadis u čijem senedu ravije lančano ponavljaju neko svojstvo ili stanje koje se odnosi na nekog raviju ili samu predaju. Ova vrsta hadisa može pripadati kategoriji vjerodostojnih ali i slabih hadisa.

jeste predaja od imama El-Bezzija. Prema toj predaji, *tekbir* se uči nakon proučene sure Ed-Duha. Tačnije, ovo je preovlađujuće mišljenje i bez obzira na nekoliko oporirajućih i izdvojenih mišljenja, znanstvenici prihvataju dva legitimna i vjerodostojna stava, a oba se vezuju za suru Ed-Duha, s razlikom da se:

- *tekbir* donosi nekon proučene sure Ed-Duha;
- *tekbir* donosi na početku učenja sure Ed-Duha.

Što se tiče imama Kunbula, škole koje mu pripisuju učenje *tekbira* zagovaraju njegovo slaganje sa El-Bezzijem glede propisa njihovog učenja. Da bismo razumjeli zašto je pitanje učenja *tekbira* vezano za suru Ed-Duha, valja se prisjetiti s početka rada spomenutih događaja u vezi sa zastojeom u objavljanju Poslaniku, a.s., koji su izravno u vezi s ovom tematikom. Naime, nakon što je proces objavljanja nakon zastoja ponovo otpočeo, Allah objavljuje suru Ed-Duha, Poslanik a.s., u stanju ushićenja i zadovoljstva čini zahvalu Allahu, a potom uči *tekbir* te insistira na praksi njegovog učenja kako poslije sure Ed-Duha tako i nakon svake sljedeće kratke sure. Ovo je stav apsolutne većine autoriteta sa nepobitnim tradicionalnim i racionalnim dokazima i argumentima.

- b) Neki od znanstvenika su tumačili da ipak imam El-Bezzi *tekbir* uči prije sure Ed-Duha. Naime, ovakvu dilemu su izazvala dva pitanja koja se tiču momentuma kada je tačno Poslanik a.s., donosio *tekbire*. Dakle, da li je Poslanik a.s., u stanju radosti i ushićenosti proučio *tekbir* poslije Džibrilovog, a.s., dostavljanja ili je ga je proučio prije obaveznog ponavljanja i utvrđivanja objavljenog pred Džibrilom a.s.?

Svako pitanje po automatizmu implicira različite postavke i odgovore o tome da li praksa učenja *tekbira* biva prije ili poslije sure Ed-Duha a implicitno bi se isti propis odnosio i na preostale kratke sure. Odgovor na prvu dilemu odgovara prethodno analiziranom stavu prema kojem je Poslanik, a.s., u stanju ushićenja i zbog sadržaja sure Ed-Duha proučio *tekbir* nakon učenja Džibrila, a.s. To bi značilo, dakle, da se *tekbiri* uče po završetku sure. Drugo mišljenje, pak, podrazumijeva da, nakon što je čuo Džibrilovo, a.s., učenje te nakon što je trebao isto ponoviti pred njim, donio je *tekbir* kao znak početka svoga učenja. Prema ovom stavu, *tekbir* se uči prije početka sure Ed-Duha, a završavao bi se sa početkom učenja sure En-Nas. Vrijedi napomenuti da cilj ovih pitanja kod znanstvenika nije problematiziranje vjerodostojnosti prakse makanskih imama, već precizno utvrđivanje nakane Poslanika, a.s. U tom kontekstu, preferirajuće mišljenje znanstvenika je da se *tekbir* uči poslije sure, što i jeste potvrđena praksa, uz napomenu da i stav o učenju prije sure ima svoju argumentaciju. (Al-Qādi, 2006:314-315)

- c) Prethodno analizirani drugi stav, prema kojem je moguće da se *tekbiri* uče prije početka sure Ed-Duha, po automatizmu je iznjedrio i treći pogled ili dilemu a to je: ako se *tekbiri* uče prije Ed-Duha, da li se to učenje veže za početak sure Ed-Duha ili pak za kraj sure El-Lejl čiji je završetak, znano je, kontekstualno povezan sa početkom sure Ed-Duha. U konačnici, stav da se *tekbir* uči poslije sure El-Lejl osim spekulativne naravi nema priznanja na praktičnoj ravni kod učenjaka kira'etske nauke. (Al-Qādi, 2006:314-315)

فَإِنْ شِئْتَ فَاقْطَعْ دُونَهُ أَوْ عَلَيْهِ أَوْ صِلِ
الْكُلَّ دُونَ الْقَطْعِ مَعَهُ مَبْسُومًا

(Aš-Šaṭībī, 2007:90)

Analiza: Ovim stihom se tretira propis spajanja *tekbira* s krajem proučene sure ili pak njegovo spajanje sa surom koja slijedi. Stih implicira tri mišljenja i to:

- Da se načini *vakf* između *tekbira* i obje sure koje se uče, na što aludira sintagma iz stiha: فَاقْطَعْ دُونَهُ;
- Završetak sure spojiti sa učenjem *tekbira*, a potom načiniti *vakf*, na što aludira dio stiha: أَوْ عَلَيْهِ;
- Završetak sure spojiti sa učenjem *tekbira* koji se spaja s bismillom. Poslije bismille načiniti *vakf* te otpočeti sljedeću suru, na što aludira dio stiha: أَوْ صِلِ الْكُلَّ (Al-Qādi, 2006:315)

وَمَا قَبْلَهُ مِنْ سَاكِنٍ أَوْ مُتَوِّنٍ فَلَيْسَ كِتَابٌ
أَكْبَرُهُ فِي الْوَصْلِ مُرْسَلًا

وَأَدْرَجَ عَلَى إِعْرَابِهِ مَا سِوَاهُمَا وَلَا تَصَلَّنْ
هَاءَ الضَّمِيرِ لِتَوْصُلًا

(Aš-Šaṭībī, 2007:91)

Analiza: Ukoliko se kraj sure spaja s *tekbikom*, a posljednja riječ te sure završava s *nunacijom* ili *sukunom* kao u primjerima: *innehu kane tevvaiben* ili *fi amedin mumeddedetin* ili pak u primjeru *ila rabbike fergab* i sl., obaveza je proučiti *kesru* na posljednjem harfu u riječi s ciljem izbjegavanja susreta dva *sukuna*. Konstrukcija فِي الْوَصْلِ dokazuje da se navedeno pravilo primjenjuje isključivo prilikom spajanja *tekbira* i kraja sure čiji je posljednji harf u jednom od spomenutih stanja. Ukoliko se izostavlja spajanje, stajanje na posljednjem harfu biva sa *sukunom*. Riječ مُرْسَلًا ukazuje na općenitost, odnosno navedeno pravilo se primjenjuje u svim primjerima kroz Kur'an pod naznačenim uslovima. U drugom navedenom stihu se daje instrukcija da, izuzev prethodno spomenutih stanja posljednjeg harfa u riječi, zadnja riječ sure se s *tekbikom* spaja onako kako je vokaliziran njen

posljednji harf. Tako npr. ukoliko je vokaliziran s *fethom* kao što je kraj sura El-Ma'un ili El-Felek – spajanje kraja sure i *tekbira* biva s *fethom*. Ili ako je vokaliziran s *kesrom*, kao u primjeru sura Et-Tekasur ili El-'Asr, spajanje biva s *kesrom*. Isti je propis ako je posljednji harf vokaliziran s *dammom* kao u primjeru sure El-Kevser. Međutim, ukoliko posljednja riječ sure završava sa spojenom ličnom zamjenicom *hu* koja je u poziciji *sukuna* kao u primjerima sura El-Bejjine ili Ez-Zilzal, potrebno je izbjegavati spajanje kraja ovakve sure i *tekbira* s ciljem izbjegavanja susreta dva *sukuna*. Dokaz za ovo pravilo nalazimo u *El-Hirzu* gdje imam Eš-Šatibi u poglavlju *Babu hai'l-kinaje* postavlja opće pravilo i kaže: *Nema spajanja haud-damira sa sukunom poslije njega.* (Al-Qādi, 2006:315:316) Navedena pravila važe za spajanje kraja sure i njenog posljednjeg vokala sa *tekbir*om, ne i sa *tehlil*om za koji se vežu drukčiji propisi koje ćemo spomenuti u nastavku rada.

وَقُلْ لَفُظُهُ اللَّهُ أَكْبَرُ وَقَبْلَهُ لِأَحْمَدَ زَادَ
ابْنُ الْحُبَابِ فَهَلَّلَا
وَقِيلَ بِهِذَا عَنْ أَبِي الْقَتَنِجِ فَارِسٍ وَعَنْ
فُنَيْلٍ بَعْضُ بِنْتِكَيْبِرِهِ تَلَا
(Aš-Šatibi, 2007:91)

Analiza: Znanstvenici su jedinstveni u stavu da se *tekbir* označava sintagmom *Allahu ekber*. Međutim, kako je kazano, učenje *tehlila* prije *tekbira* kao i *tahmida* poslije, također je vjerno prenesena praksa mekanskih učitelja. Ibn El-Hubbab je prenio od Ahmeda el-Bezzija učenje *tehlila* prije donošenja *tekbira* i to u formi *La ilahe illa Allah*. Nadalje, unatoč činjenici da se imam Eš-Šatibi u *El-Hirzu* o tome nije izričito izjasnio, kod imama El-Bezzija je zabilježena i praksa učenja *tahmida* poslije *tekbira* i to u formi *ve lillabil-hamd*. Prema svemu navedenom, redosljed i način učenja navedenih sintagmi sa *tekbir*om bi bio: *La ilahe illa Allahu, Allahu ekberu ve lillabil-hamd*. Što se tiče učenja *tehlila*, pored Ibn El-Hubbaba, tu praksu je prenio i Ebu el-Feth el-Farisi, učitelj

imama Ed-Danija. Dijelom stiha *وَعَنْ فُنَيْلٍ بَعْضُ بِنْتِكَيْبِرِهِ تَلَا* ipak sugerira na relevantno mišljenje dijela znanstvenika prema kojem je i drugi mekanski imam Kunbul učio *tekbire*, ali bez *tehlila* i *tahmida*, iako su mu neki zanegirali ovu praksu, kako smo ranije u radu naveli. S obzirom na podijeljene stavove u vezi s imamom Kunbulom, prihvaćen je stav da se prema jednoj verziji uči *tekbir*, ali ne i *tehlil* i *tahmid*, dok se prema drugoj verziji ne uči ništa od navedenog. Škola mišljenja koja mu pripisuje učenje *tekbira* naučava da su propisi spajanja sa surom prije i poslije njega identični onima kod imama El-Bezzija. (Al-Qādi, 2006:31)

Sažetak specifičnih propisa

1. Ukoliko se uči *tehlil*, *tekbir* i *tahmid*, obavezno je pridržavati se redosljeda prema kojem se počinje s *tehlil*om, potom se uči *tekbir* i na kraju *tahmid*.
2. Obaveza je sintagme *tehlila*, *tekbira* i *tahmida* spajati na način kao da se uči jedna cjelina. Učenje sa stankama ili prekidima nije dozvoljeno.
3. Obaveza je ovo učenje činiti na kraju sure a prije bismille koja je simbol početka novog kur'anskog poglavlja. Ovo mišljenje znanstvenici apostrofiraju zbog onih koji preferiraju stav učenja *tekbira* na počecima sura što je, kako smo u analizi ustvrdili, izdvojeno i usamljeno, ali legitimno mišljenje.
4. Završetak sure je moguće spojiti izravno s *tekbir*om bez *tehlila* i *tahmida*. U slučaju spajanja s *tehlil*om, obaveza je poslije proučiti i *tekbir*. Nije dozvoljeno učiti *tehlil*, a poslije njega izostaviti *tekbir*, kao što nije dozvoljeno izostaviti *tehlil*, a učiti samo *tekbir* s *tahmid*om. Međutim, dozvoljeno je izostaviti *tahmid*, a proučiti samo *tehlil* s *tekbir*om.
5. Prilikom spajanja *tekbira* s krajem sure, ukoliko je njen završetak sa sakinom npr. *fergab*,

obaveza je harf *ba* učiti s *kesrom* te na taj način riječ spojiti s *tekbir*om. Isto biva i ukoliko sura završava s bilo kojim oblikom *tenvina* kao npr. *hamijetun*, *tevabab* ili *me'kulin*. Cilj navedenog pravila je izbjegavanje susreta dva *sukuna*. Navedena pravila važe isključivo za spajanje s *tekbir*om, ne i s *tehlil*om.

6. Ukoliko sura završava sa *harf muteharrikom*, dakle bez *nunacije* ili *sukuna*, u tom slučaju se uz izgovor *hareketa* na posljednjem harfu čini spajanje s *tekbir*om. Primjer su završeci poput: *bis-sabri*, *huvel-ebteru* i sl. Ako sura završava spojenom ličnom zamjenicom / *damir*, prilikom spajanja s *tekbir*om izostavit će se učenje dužine na *damiru* s ciljem izbjegavanja susreta dva *sukuna*. I u ovom slučaju, navedena pravila važe isključivo za spajanje s *tekbir*om, ne i s *tehlil*om.
7. Ako se kraj sure spaja s *tekbir*om, *hemze* u riječi Allah se izostavlja, a harf *lam* u *Lafzul-dželale* se izgovara tanko ukoliko je posljednji harf sure s *kesrom*, krupno ako je sa *fethom* ili *dammom*.
8. Ukoliko bi se poslije sure učio *tehlil*, tada se uči shodno vokalizaciji posljednjeg harfa, bez obzira da li se radi o *sukunu* ili *harf muteharriku*. Izuzetak je kada sura završava *nunacijom*. Tada se čini *idgam* završetka sure s početnim harfom *tehlila*.
9. S tedžvidskog aspekta, *tehlil* sadrži i *medd munfesil*. Znano je da mekanski imami *medd munfesil* uče *kasr* odnosno kratku dužinu. Ipak, prema jednom predajnom putu En-Nešra od Ebu Amr ed-Danija, potvrđen je rivajet da su mekanski imami kod učenja *tehlila* dozvoljavali učenje *tevessuta* odnosno četiri dužine na *medd munfasilu*. Kao razlog ovakve prakse navode činjenicu da je *tehlil* poseban čin veličanja Allaha Uzvišenog,

pri čemu naglašavanje dužine biva vid naglašavanja ovog veličanstvenog zikra. Ipak, ovu praksu mekanskih imama ne potvrđuju predajni putevi *El-Hirza* ili *Et-Tejsira*. U konačnici, dozvola učenja *mun-faila* u trajanju od četiri dužine prema En-Nešru je dovoljan argument za vjerodostojnost iste, s time da valja naglasiti da je ovo izuzeće koje se kod mekanskih imama isključivo veže za učenje *tehlila*.

10. Prema stavu znanstvenika koji zagovaraju učenje *tehbira* na kraju sure, praksa je da se njen kraj spoji samo s *tekbir*om ili *tehlilom*, ili pak *tekbir*om i *tahmidom* poslije kojih se načini stanka, te da se prije nove sure prouči bismilla bez *tehbira*. Međutim, mišljenje koje zagovara praksu učenja *tehbira* prije sure kaže da se po završetku sure načini prekid, potom se prouči *tekbir* s bismillom uz mogućnost činjenja prekida između bismille i sure ili, pak, spajajući bismillu i početak sure prema pravilima spajanja svakog kira'etskog imama.
11. Zavisno od preferiranog stava da li se učenje *tehbira* čini na početku sure ili na kraju, ili pak na kraju sure *El-Lejl* ili *Ed-Duha* te zavisno od toga da li se pored analiziranih mogućnosti spajanja želi povezati i *isti'aza*, što je novi moment s novim pravilima, šejh Abdul-Fettah el-Kadi broj *vedžbova* (varijeteta) elaborira u rasponu od osam do četrdeset. (Al-Qādi, 2003:833-840)

Zaključak

Prethodna izlaganja iznose na vidjelo da je učenje *tehbira* samostalno ili pak s *tehlilom* i *tahmidom* poznata praksa svih *kira'etskih imama*, osobito potvrđena kod mekanskih. Osim kira'etske, hadiska i fikhska nauka su dale pozitivan sud o toj praksi. Iako

primarna zamisao nije bila da ovim radom činimo bilo kakve poveznice i dokazujemo autentičnost ovdašnje kira'etske tradicije, ipak, kako se ulazilo u razradu predmetnog materijala, ispostavljalo se da postoje bitne poveznice između tih tačaka. Stoga u zaključku ovoga rada želimo naglasiti neke osobitosti i veze između priloženih analiza i bošnjačke pobožne prakse, sublimirajući ih kroz sljedeće:

1. *Zikrullah* je izrazito živ i shvaćen pojam kod Bošnjaka koji nije potrebno posebno prevoditi. Štaviše, halke i kružoci *zikrullaha* su neodvojivi dio ovdašnje pobožne prakse i višestoljetni praktični dodir, kontinuitet i iskustvo s ovim "svetim pićem". Nadalje, učenje Kur'ana kao najvrednijeg *zikrullaha*, ali i ustrajnost u njegovoj *hatmi*, o čemu naročito govori Eš-Šatibi, također je specifikum bošnjačkog duhovnog iskustva. U doslovnom smislu riječi, Bošnjaci iznimno vrednuju učenje *hatme Kur'ana*. Može se kazati da je *kur'anska hatma* jedan od središnjih opisnih pojmova njihovog kolektivnog i individualnog vjerskog identiteta. Ona je, s obzirom na šarolikost povoda, čin izražavanja radosti i veselja, želja i dova Stvoritelju, ali i čin žalosti. Dokaz je to da Bošnjaci ne uče Kur'an sporadično i u prilikama koje su izolovani slučaj, već je riječ o konstanti i kontinuitetu, upravo kako govor znanstvenika temeljem navedenih hadisa Poslanika, a.s., i preporučuje. Riječ je, dakle, o životu protkanom *hatmom* Kur'ana. Ta srođenost i sraslost s Kur'anom su proizišli iz krajnje ozbiljnog shvatanja sveukupnog islamskog narativa o njegovoj vrijednosti, vrijednosti njegovih učača, poštovatelja, slušaoca itd. Jedna od tradicija koja je nesumnjivo oblikovala takav odnos Bošnjaka prema

hatmi Kur'ana je i ona u kojoj stoji da onom ko prouči Kur'an, po završetku posljednjeg kur'anskog harfa, Allah pošalje meleka koji ga izlubi između njegovih dva oka.

2. Svečanosti povodom *hatme Kur'ana* su također specifikum duhovne prakse Bošnjaka. Njih se ima shvatiti kao najiskreniji čin iskazivanja ljubavi i predanosti Kur'anu. To je čin svojevrsnog zavjeta na kontinuirano učenje Allahove Riječi, upravo onaj kojeg imam Eš-Šatibi apostrofira u govoru o vrijednosti onih koji Kur'an uzimaju kao svoj način *zikrullaha*. Svečanosti povodom *hatme Kur'ana* imaju svoju argumentaciju i legitimitet. Kao argumentaciju navodimo predaje koje bilježi imam Ed-Darimi u kojima stoji da su ashabi poput Eneša ibn Malika, Ibn 'Abbasa i Mudžahida r.a., po vlastitom završetku *hatme Kur'ana* ili nekog od članova porodice, u znak radosti i veselja, okupljali ukućane radi činjenja dove govoreći: "Okupite se, jer Uzvišeni Allah zaista s Kur'anom spušta milost i blagoslove." Nadalje i vrlo važno, običajna praksa Bošnjaka je da se u tim prigodama, prije upućivanja dove Uzvišenom Allahu, prouče posljednje kur'anske sure, što simbolizira ranije analizirani izraz *el-murtehallu* ili *el-hatimu* odnosno završetak, a potom se prouči sura *El-Fatiha* te početak sure *El-Bekare*, što simbolizira *el-hallu* ili *el-muftetihu*, odnosno namjeru početka nove *hatme Kur'ana*. Ovo jasno govori da je i ovaj segment svečanosti povodom *hatme Kur'ana* najizravnije naslonjen na Ibn Kutejbino tumačenje navedenih izraza, a koji svoje izvorište nalaze u hadisima Poslanika, a.s.
3. U konačnici, donošenje i učenje *tehbira* poslije kratkih

kur'anskih sura je također naročita bošnjačka kira'etska praksa koja, kako smo u širim analizama rada vidjeli, ima autentično porijeklo i utemeljenje. Istina, ta tradicija se najizravnije ne veže za praksu imama kojeg u kira'etu Bošnjaci slijede, ali vjerodostojnost i legitimitnost iste u kira'etskoj kao i u drugim temeljnim islamskim znanostima dokazuje

pouzdanost centralnog toka na koji se naslanja, prema kojem živi i razvija se sveukupni bošnjački vjerski put i hod. Dokaz je to učenosti i upućenosti bošnjačkih muderrisa i hafiza Kur'ana u najtanahnije detalje islamskog znanstvenog diskursa. Stoga, Bošnjacima priliči i obaveza je da, kako za učitelje ummeta tako i za svoje autoritete, muderrise

i profesore, kažu ono što je imam Eš-Šatibi u stihu rekao:

جَزَى اللهُ بِالْحَيْرَاتِ عَنَّا أُمَّةً لَنَا
نَقَلُوا الْقُرْآنَ عَدْبًا وَسَلَسَلًا

“Učitelje naše, najljepšim nagradama nagradi, Allahu, Koji nam potpuno, vjerodostojno i pouzdano Kur'an preneseše.”

(Aš-Šatibi, 2007:2)

Literatura

- Abū 'Amr ad-Dānī (1428). *Ġāmi' al-bajān fi al-kirā'at as-sab'i*, Ġāmi'ah aš-šāriqah,
Al-Qāḍī, 'Abdufattaḥ (2003). *Al-Budūr az-zāhira fi al-qirā'at al-ašri al-mutawātirah min tariq aš-šatibijjah wa ad-durrah*,
Dār aš-šaḥābah li at-turāt bi Taṅta. Al-Qāḍī, 'Abdufattaḥ (2006). *Al-Wāfi*, Kairo: Dār as-salām.
Aš-Šatibi (2007). *Hirz al-amāni wa waḡh at-tahāni*, Damask: Dār al-ḡawṭān li ad-dirāsāt al-kur'anijjah.
At-Tirmiḍi (1999). *Ġāmi' as-sunan, Tirmizijina zbirka hadisa*, Travnik.
Rahman, Alija (2021). “Al-Isti'āḍah i basmalah u teorijskom nauku i praktičnoj primjeni sedam mutawātir kira'eta”, *Novi muallim*, god. XXII, br. 88, 44-51.

الموجز

علي رحمان

مسجد الملك فهد في سراييفو

التكبير بعد تلاوة قصار السور عند أئمة القراءات السبع صحة التراث البوشناق في القراءات

يعتبر التكبير بعد تلاوة قصار السور من السنة. وتُنسب هذه الممارسة بشكل خاص إلى البزي وقنبل، وبالتالي يُشار إليها في المراجع على أنها ممارسة معلمي القراءات المكية، وبالتحديد الإمام ابن كثير ومن روى عنه. توجد عدة أحاديث نبوية تدل على التكبير، وتعتبر الرواية التي تصل من خلال البزي رواية صحيحة، وهو من أكثر مؤيدي هذه الممارسة. وقد أولى الإمام الشاطبي في كتابه «الحرز» اهتماما كبيرا بهذه المسألة وخصص لها بابا سماه «باب التكبير». يُطعننا التحليل المفصل لهذا الباب على كلام الشاطبي الملهم حول قيمة ذكر الله بشكل عام، وتلاوة القرآن الكريم بشكل خاص، ويؤكد لنا صحة التكبير بعد تلاوة قصار السور، وصحة التراث البوشناق في القراءات فيما يتعلق بالموضوع المذكور.

الكلمات الرئيسية: التكبير، التهليل، التحميد، البزي، قنبل، ختم القرآن، التراث البوشناق في القراءات.

Summary

RECITING TAKBEER AFTER THE SHORT QUR'ANIC SURAHS IN THE PRACTICE OF SEVEN IMAMS OF QIRAAT- AUTHENTICITY OF BOSNIAK QIRAAT TRADITION

Alija Rahman

The practice of reciting *takbeer* after reading short surahs of the Qur'an is regarded as Sunnah and its practice is particularly ascribed to imams Al Bazza and Qunbul, two of seven known imams of qiraat, and for this reason, it is generally referred to as the practice of Meccan qiraat teachers, or more precisely the practice of Ibn Ketheer and his rawies (transmitters). There is a number of Hadeeth that represent the argument for this practice, and the most authentic hadeeth in this regard is the one that is related through Al-Bazzi, who is, at the same time the best-known promoter of the practice. Imam Ash-Shatibi in his book *Al-Hirz* devotes an entire chapter to the topic naming it *Bab et-takbeer*. A detailed analysis of this chapter will give us an insight into an inspirational speech of Ash-Shatibi about the significance of zikr-ul-lah in general, and of recitation of the Qur'an in particular and it will demonstrate and confirm the authenticity of the practice of reciting takbeer after the short surahs of the Qur'an and most relevant for us here; it also confirms the authenticity of Bosniak qiraat tradition in this regard.

Keywords: *takbeer*, *tableel*, *tahmeed*, Al-Bazzi, Qunbul, hatma-l-Qur'an, Bosniak qiraat tradition